

Isolde Stark

Neuradno delo Johannesesa Irmscherja za Državno varnost Nemške demokratične republike

I. UVOD

Upravni odbor Mommsenove družbe sodi, da je treba raziskati zgodovino klasičnih študijev v Nemški demokratični republiki. Naslednje vrstice so zato namenjene predstavitvi prej nepoznanega dela enega njenih vodilnih klasičnih filologov. S tem odbor sledi tradiciji politične odgovornosti znanstvenikov, kot nam jo je kot nekakšno zavezo z lastnim zgledom posredoval človek, po katerem se naša ustanova imenuje.¹

Johannes Irmscher je v Zvezni republiki Nemčiji in v drugih socialističnih in kapitalističnih državah desetletja veljal za enega najpomembnejših vzhodnonemških strokovnjakov na področju klasične filologije, patristike in bizantinistike. Poleg znanstvenega dela si je v tujini pridobil ugled zlasti kot urednik. Ker ni bil partijec, ni kot znanstvenik tako po svojem prepričanju kakor tudi sicer zbujal nobenega suma s svojo »buržoazno« podobo, če uporabim besednjak stranke SED (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*). Njegove politične opredelitve so se zdele kot bolj ali manj vljudnostne izjave, v katere je bil prisiljen zaradi diktature stranke SED. Na ta način si je zgradil podobo, ki so ji tako nemški kot tuji kolegi zaupali, pa naj so jo v celoti imeli za pozitivno ali ne. Vsekakor nihče ni pomislil, da bi bil zmožen izdaje. Naslednje poročilo o njegovem tajnem in več desetletij trajajočem sodelovanju z Državno varnostjo (Stasi) obravnava več konkretnih primerov.

¹ Besedilo povzema predavanje na srečanju Mommsenove družbe 22. maja 1997 v mestu Halle. Pozneje je bilo objavljeno v reviji *Hallische Beiträge zur Zeitgeschichte* 5 (1998): 46–71, pod naslovom »Die inoffizielle Tätigkeit von Johannes Irmscher für die Staatssicherheit der DDR«. Avtorica je prijazno pristala na prevod.

Razlog zanj je njegovo ovaduštvo na treh področjih, ki so po mojem mnenju bistvena.

1. Ovajal je svoje kolege v Nemški demokratični republiki, tako glede političnih kot osebnih zadev.
2. Zlasti v Zvezni republiki Nemčiji je usmerjal interes Državne varnosti k organizacijam in društvom, posvečenim klasičnim študijem; mednje je sodila tudi Mommsenova družba.
3. Ministrstvu za državno varnost (MfS) je dal za potrebe ovajanja na razpolago poleg svojega lastnega renomeja tudi znaten mednarodni renome klasičnih študijev.

Preden se posvetim tem trem točkam, bi rada poudarila, da raziskava temelji na mojem raziskovalnem projektu za Akademijo znanosti v Nemški demokratični republiki. Projekt je odobril urad državnega pooblaščenca za dokumente Ministrstva za državno varnost (BStU). Raziskava se ravna po predpisih zakona o stasijevskih dokumentih. Zaradi tega so zgolj javne osebnosti imenovane s praviimi imeni.

Ministrstvo za državno varnost je Johannesa Irmscherja obravnavalo kot neuradnega sodelavca pod šifro »Johannes«.² Sprva je sodil pod oddelek HA V/6/1, kasneje HA XX, ki je skrbel za državni aparat, Cerkev, umetnost, kulturo in politično opozicijo. Leta 1964 so ga premestili pod HA XVIII (gospodarska varnost), natančneje v tamkajšnji peti oddelek, pristojen za Akademijo znanosti.³ Prvi uradni stik z njim je višji poročnik Gerlach navezal že 27. avgusta leta 1957;⁴ Johannes Irmscher se je zavedal, s kom govori.⁵ Približno leto kasneje, 23. maja, je dobil še en obisk.⁶ Takrat — kakor tudi večkrat

2 Registrska številka 1816/58, BStU AIM 14866/89, I, 1, 3, in registrska številka 15121/60 I, 1, 17. Njegov dosje je sestavljen iz dveh razdelkov. Prvi razdelek, osebni dosje, je bil iz dveh delov; toda le prvi del se je ohranil. Drugi razdelek, poročila neuradnih sodelavcev, je sestavljalo pet delov, ki so vsi ohranjeni. Manjka le tretji razdelek, ki je običajno vseboval potrdila in račune za darila oziroma denarna nakazila ministrstva neuradnemu sodelavcu. Število teh potrdil je omejeno, zato so priložena k osebnemu dosjeju; prim. odločbo o arhiviranju I, 1, 152; II, 1: 8. julij 1958 do 6. november 1962; II, 2: 8. januar 1962 do 16. april 1970; II, 3: 13. maj 1970 do 23. september 1974; II, 4: 8. oktober 1975 do 9. oktober 1980; II, 5: 22. januar 1980 do 22. oktober 1986. Arhivska signatura za vse dele je BStU, ZA, AIM 14866/89.

3 Registrska številka 1816/58 [I, 1, 3] in registrska številka 15121/60 [I, 1, 17].

4 I, 1, 10.

5 I, 1, 10. V svojem poročilu je višji poročnik zapisal: »V splošnem vzbuja profesor I. vtis odprtega človeka in kaže določeno zanimanje za to, da bi nas podprl pri našem delu. Izjavil je tudi, da nas je pripravljen obvestiti takoj, ko se bo pojavilo kakšno vprašanje. Profesor I. je še izjavil, da bi se z veseljem še kdaj srečal z nami.«

6 I, 1, 12 in nasl. Obiskala sta ga kapetan in poročnik. Slednji je v svojem poročilu zapisal: »Na koncu je rekel, da bi se z veseljem še kdaj pogovarjal z nami; pristal je na to, da se srečujemo drugje, čeprav se bomo začasno še dobivali v njegovi pisarni. V pogovoru je profesor Irmscher dajal odprt vtis, zdi se, da poroča prostovoljno. Poudaril je, da velja za 'rdečega', vendar se ni spustil v pogovor na to temo.«

To srečanje je Stasi označila za »vrbovko«, datum pa za datum »vrbovanja« [Werbung], čeprav so »profesorja Irmscherja za sodelavca« formalno predlagali šele 10. septembra 1958; prim. I, 1, 14. Citat iz dokumenta: »Kandidat nam je znan iz svojega delovanja na nemški Akademiji zna-

pozneje — so zanj pristojni ugotavljali, da želi Irmischer izrabiti Ministrstvo za državno varnost pri napredovanju v karieri.⁷ Ker je bila njegova pisava neberljiva, je moral poročati ustno.⁸ Dosje so arhivirali 4. decembra 1989. Naveden je tudi razlog za prekinitev sodelovanja: »Starost, neperspektivnost.«⁹

1. Ovajanje kolegov

Že v času prvega stika v avgustu 1957 je Johannes Irmischer prostovoljno ponudil politično oceno inštituta, ki ga je vodil. V tem času je iz države pobegnil Alfred Kantorowicz; v tem smislu je ocenil, ali obstaja nevarnost, da bodo DDR zapustili tudi njegovi kolegi.¹⁰

Povod za pogovor ob »vrbovki« 23. maja 1958 je bila kampanja v zvezi s Kurtom Alandom, predstojnikom Komisije za zgodovino poznoantične religije. V tem obdobju je državna varnost Alanda za krajši čas zaprla; nekdo je kot politično sporen naznanil takoiimenovani »*Spiritus-Kreis*«, krožek profesorjev v mestu Halle, ki je služil tradicionalni interdisciplinarni izmenjavi idej. Irmischerja so spraševali o Alandu kot človeku, o podobnih krožkih v Berlinu in o odmevih na Akademiji. Na vsa vprašanja je odgovarjal zelo

nosti; z nami je bil konspirativno že povezan kot kontaktna oseba, pripravljen nas je podpreti. Doslej je prišlo do šestih srečanj.«

7 I, 1, 15 in nasl. »Je ošaben in si precej domišlja zaradi svojega znanja in proforsorskega naziva. Njegovo hitro napredovanje je vzrok, da si še vedno prizadeva ustvariti kariero.« V tem času je dobil tajno ime »Johannes«. Dokument nato opiše njegov značaj: »Kandidat je nedvomno buržoazno šolan strokovnjak, ki pa se intelektualno približuje delavskemu razredu /.../. Po drugi strani pa vendarle zapostavlja politično osveščanje sodelavcev na inštitutu. Zavrnil je prošnjo, da bi postal član SED; glavni razlog je bil bržkone to, da se ni hotel podvreči partijskemu nadzoru. /.../ Njegovo pripravljenost za sodelovanje z Ministrstvom za državno varnost je mogoče razložiti s tem, da upa na hitrejšo napredovanje v karieri.« Glej tudi I, 1 97, 103, 104.

8 I, 1, 17. »Johannesa« smo rekrutirali na podlagi njegovega prepričanja, ne da bi se pri tem kakorkoli pisno obvezal. Gre za skozinskož buržoaznega človeka, ki pa vseeno rad vidi, če ga sodelavci imenujejo 'rdeči profesor'. Ima se za komunista brez partijske knjižice. 'Johannes' redno prihaja na dogovorjene sestanke in je vselej skrbno zakonspiriran. /.../ 'Johannes' je predal veliko uradnega materiala, ki ga sami drugače ne bi mogli dobiti. /.../ Stiki z 'Johannesom' so sedaj prekinjeni in jih je treba obnoviti« (zadnje poročilo je z dne 9. junija 1964, zdaj HA XX/6/III). Glej tudi I, 1; II, 1, 94. Ustna poročila so nehoti komična; pri transkripciji avdioposnetkov se prepisovalcu zapišejo nesmisli kot 'Kobora', 'Bibliothekar', 'Teuteraner' ali 'Ausspracheunterricht', čeprav je šlo v pogovoru za besede kot 'Corpora', 'Bibliotheca', 'Teubneriana' in 'Altsprachenunterricht'. — Tajno ime in šifrirano geslo sta služila pri medsebojnem prepoznavanju udeležencev pogovora ter določanju datuma in kraja srečanja. Za geslo in odziv nanj glej I, 1, 98 (in 104); za informacije o času in kraju srečanj prim. I, 1, 105.

9 I, 1, 152. V oceni poročila z dne 23. septembra 1974 (I, 1, 141, 149) je na strani 145 zapisano naslednje: »V okviru neuradnega sodelovanja smo s pomočjo operacije v tujini (tako v nesocialističnih kot v socialističnih državah) pridobili dragocene podatke in vame o določenih osebah. Tu si je sodelavec močno prizadeval poučiti se o posameznih osebah ter doseči politične in operative cilje. Do tega trenutka ni bilo poskusov prikrivanja. Pač pa v odnosih z ljudmi v Nemški demokratični republiki ni mogoče opaziti takšne zagnanosti. Do dolgoletnih sodelavcev je po ocenah zelo tolerant, njegova poročila o njih so pogosto preveč prizanesljiva. /.../ Neuradni sodelavec si zavestno prizadeva za konspirativnost. Ocenjujemo ga za zanesljivega.« Na strani 149 je v rubriki, posvečeni »možnim področjem delovanja«, omenjeno »poizvedovanje o strokovnjakih in ustanovah iz stroke«.

10 I, 1, 10.

podrobno. Privoščil si je nekaj naravnost podcenjevalnih opazk o Alandu.¹¹ Svoje lastne kolege je označil za »tihe uradnike«, ki »se ne vtikajo v politiko in želijo samo svoj mir«,¹² kar pa mu ni preprečilo, da ne bi v istem pogovoru zatrdil nečesa ravno nasprotnega. »Na vprašanje, ali bi bilo mogoče ljudi iz Zahodnega Berlina odpustiti, je izjavil, da bi se to dalo izvesti nemudoma, da potrebuje samo dober razlog za odpustitev in da bo to storil v trenutku, ko ga bo dobil, saj je njihov negativni vpliv očiten.«¹³

V nadaljevanju je Irmscher podrobno poročal o svojih sodelavcih. Pri tem ni le izvajalec navodil, ko denimo spremlja dogodke v povezavi z Alandom, ko ugotavlja, kateri izmed njegovih sodelavcev imajo povezave z Zahodnim Berlinom,¹⁴ ali ko si več let kasneje še vedno prizadeva odkriti naslov enega izmed sodelavcev, ki je pobegnil iz države in za katerega se je Državna varnost posebej zanimala.¹⁵ Ves čas poroča tudi iz lastnega nagiba.¹⁶ Pogovor se ves čas vrti okrog vprašanju političnega odnosa njegovih kolegov do stranke SED, do razdelitve Nemčije in s tem nemške znanosti, do marksizma-leninizma kot sestavnega dela študija za doktorski naziv in habilitacijo, do pobega iz NDR. Tako je denimo 18. decembra 1959 Irmscher Državni varnosti poročal, da je njegov kolega vzpostavil stik s Svobodno univerzo v Berlinu in da obstaja možnost, da bo pobegnil iz države.¹⁷

Ocenjevalci njegovih poročil so pogosto menili, da je treba v nadaljevanju preučiti operativno vrednost takšnih informacij. Pod rubriko »Ukrep« je tako na primer pisalo: »Preveri in razišči gospo Y.«¹⁸ Nekje Irmscher izrazi sum, da se je začel oblikovati krožek izrazito krščansko usmerjenih sodelavcev.¹⁹ Še več, ne ustavi se niti pred prenašanjem govoric o tujem zasebnem življenju; tako denimo poroča, da je eden od zaposlenih na inštitutu homoseksualec.²⁰ Ta primer je imel vrsto političnih posledic; Ministrstvo za državno varnost je namreč oblikovalo posebno kartoteko homoseksualnih državljanov Nemške demokratične republike, saj je bilo homoseksualce lažje izsiljevati.²¹

V omenjenem primeru je bila ovadba povezana s političnimi obdolžitvami. V zapisniku srečanja na dan 2. aprila 1960 je denimo zapisano: »Tajni obveščevalec ve, da je na X-a negativno vplival njegov stric, sovražnik Nemške

11 I, 1, 11 in nasl.

12 I, 1, 13.

13 I, 1, 13.

14 I, 1, str. 44.

15 II, 2, str. 43.

16 Glej II, 2, str. 38. »Med sestankom ni bilo nejasnosti, saj obveščevalec prostovoljno podaja podrobna poročila.«

17 II, 1, str. 130.

18 II, 1, str. 271; srečanje 8. februarja 1962.

19 II, 1, str. 265.

20 Drug primer je posredovanje govorice o domnevni impotenci muzejskega uslužbenca; glej II, 2, str. 43.

21 S tem seznamom so nadaljevali tudi po tem, ko je bil paragraf 175 v začetku sedemdesetih preklican. Šele jeseni leta 1989 je prišel ukaz, da ga je treba uničiti.

demokratske republike, ki je že povabil X-a, naj pride v Zahodni Berlin.«²² Sodelavca so nato iz političnih razlogov zaprli.²³ Po odsluženih kazni ga je Irmscher ponovno zaposlil, a le poskusno in z občutno nižjo plačo.²⁴

Položaj je postal nevaren še za enega sodelavca, ki ga je zaradi prijateljstva z omenjenim kolegom Irmscher očrnil pred Ministrstvom za državno varnost.²⁵ Tudi v tem primeru je šlo za politično nesprejemljivo prepričanje.²⁶ V nadaljevanju citiram iz poročila o srečanju 5. decembra 1962, ko sta po zasledanju na inštitutu sodba in takojšnja odpustitev postali javni: »Na seji je bilo zanimivo to, da je dr. Z tako zavzeto branil X-a. Celó vzdržal se je glasovanja o odpustitvi uslužbenca.«²⁷ Kot ukrep je častnik nato dodal: »Izvilleček naj gre v dosje dr. Z-ja.«²⁸

Irmscher je kasneje očrnil vodjo inštituta Hermanna in se grenko pri-toževal nad njegovim avtoritativnim načinom vodenja, ne da bi se zavedal, kako s tem opisuje tudi lastnega.²⁹ Sedaj, ko se je sam srečal s strogimi poto-valnimi omejitvami,³⁰ mu je Državna varnost omogočila, da jih je nekako za-obšel; dobil je dovoljenje, da svojo prošnjo za pot v tujino vloži neposredno pri glavnem tajniku Akademije.³¹

2. Delovanje v zvezi z zahodnonemškimi ustanovami

V kazalu prvega dela drugega razdelka (Poročila) so med »sovražnimi orga-nizacijami in predmeti«³² navedeni Nemški arheološki inštitut, Mommseno-va družba in Görresova družba. V dokumentu z dne 11. junija 1958 Irmscher Državni varnosti predstavi Nemški arheološki inštitut (DAI) in ovrednoti njegovo znanstveno politiko. Predlaga, naj Ministrstvo za državno varnost uporabi vodstvo akademije in prisili tri profesorje — Unverzagta, Blümla in Zuckerja, ki so še vedno del vodstva DAI — k večji zadržanosti. »Naš človek

²² II, 1, str. 141, 2. april 1960; glej II, 1, str. 122.

²³ Irmscher je trdil, da so uslužbenca zaprli zaradi kaznivega dejanja, ker je bil homoseksualec. Iz njegove lastne izjave, kako člani inštituta niso verjeli, da je njihov sodelavec zarotnik in sovra-znik države, je razvidno, da so bili uslužbenci o stvari bolje obveščeni. II, 1, str. 296. 5. junija 1962 je Stasi obvestila Irmscherja, da »smo zaprto osebo prevzeli mi z državne policije. Neuradni ob-veščevalec je uvidel razlog za to in je obvestilo sprejel mirno ter brez besed.« II, 1, str. 318.

²⁴ O primeru tega uslužbenca govori eno izmed Irmscherjevih lastnoročno zapisanih poročil, in sicer ocena sumljive osebe (II, 1, str. 325328), ki je bila nato prepisana na pisalni stroj (II, 1, str. 332338).

²⁵ II, 1, str. 122.

²⁶ II, 1, str. 267. Naloga za Irmscherja: »Ohraniti dr. Z-ja in X-a pod nadzorom,« 17. novem-bra 1967.

²⁷ II, 2, str. 7. Glede tega je bilo že prej rečeno naslednje: »Ko je bil razglašen razlog za obsodbo, je postalo jasno, da je bil X nedvomno obsojen zaradi političnih prestopkov. Zaradi tega je bil od-puščen, 4. decembra pa je skupščina na seji potrdila njegovo odpustitev.«

²⁸ II, 2, str. 10.

²⁹ Prim. II, 2, str. 151, 162, 175.

³⁰ Prim. II, 3, str. 168; 12. avgusta 1974.

³¹ Prim. II, 3, str. 174; 26. avgusta 1974.

³² II, 1, str. 5.

[Zucker] sedaj pomaga tistim, ki ustvarjajo politične razmere proti nam [...] in verjame, da je zaradi vzdrževanja skupne nemške znanosti dolžan še naprej sodelovati pri tem delu in na svojem položaju [...].³³

Na sestanku 18. decembra 1959 dobi Irmscher jasen ukaz, naj nadaljuje s poročanjem o Nemškem arheološkem inštitutu, o tamkajšnjih povezavah in vodstvu.³⁴

Naslednji povzetek Irmscherjevega poročila o Mommsenovi družbi z dne 1. aprila 1960 je zapisala Državna varnost. »Nedavno srečanje v Eisenachu je potekalo kar dobro, toda mogoče je predvidevati, da bodo zahodnonemški udeleženci na letošnjem srečanju v Bambergu odreagirali bolj agresivno [...]. Družba nima posebej pomembne vloge na znanstvenem področju, vendar se lahko politično delovanje proti nam izvaja že ob pitju kave itd. Zaradi tega je potrebno srečanje skrbno opazovati.«³⁵ Kasneje, 9. marca 1962, je Irmscher, ki so ga na zasedanju v Giessnu v odsotnosti izvolili za člana vodstva in ki je o tem nemudoma obvestil višjega častnika³⁶ ter mu predstavil svoje dopisovanje s Kurtom von Fritzem,³⁷ izrazil upanje, da bodo zaposleni na inštitutu med načrtovano ukinitvijo Mommsenove družbe v Nemški demokratični republiki mirni in ne bodo odrekli svoje podpore pri ustanovitvi nove družbe, ki jo načrtujejo v NDR.³⁸ Irmscher je 11. marca 1969 dobil naslednji ukaz: »Obstaja možnost, da zahodnonemški krogi izvedejo sovražne akcije proti Nemški demokratični republiki na njegovem specifičnem področju (preglej).«³⁹ Na podlagi tega je 8. maja 1969 predal seznam članov Mommsenove družbe.⁴⁰

3. *Protiobveščevalna dejavnost in delo za Osrednjo obveščevalno upravo (HVA)*

Tu se ne bi rada spuščala v podrobnosti, želela bi samo omeniti, da je bil Johannes Irmscher v šestdesetih in sedemdesetih letih nekaj časa eden redkih obveščevalcev Ministrstva za državno varnost z dostopom do albanske in kitajske ambasade; šlo je za čas, ko so odnosi med ZSSR in omenjenima državama dosegli svojo najnižjo točko. Po navodilih je bil v tesnih odnosih zlasti z albanskim ambasadorjem, odnos je vključeval tudi njegovo in ambasadorjevo družino. V teh okoliščinah je Irmscher nekaj časa dobival ukaze neposredno od KGB, ali pa je Ministrstvo za državno varnost ukaze KGB na nji-

³³ II, 1, str. 101; prim. II, 1, str. 130.

³⁴ II, 1, str. 131.

³⁵ II, 1, str. 145.

³⁶ II, 1, str. 332.

³⁷ II, 1, str. 334, 336, 338.

³⁸ II, 1, str. 286.

³⁹ II, 2, str. 152.

⁴⁰ II, 2, str. 162.

hovo zahtevo Irmscherju posredovalo.⁴¹ Te stike je lahko vzpostavil le zaradi svojega ugleda, ki ga je imel kot klasični filolog.⁴²

V zvezi s tem moram omeniti dvoje. Najprej je tu poročnikova opazka, da Irmscher o svojih kolegih govori s pridržkom. Zraven je še dejstvo, da se je na Stasi obrnil z namenom, da bi v okviru akademske reforme iz let 1968 in 1969 ohranili klasične študije — čeprav si je za kaj takega težko predstavljati manj ustrezen naslov od tajne policije.

Glede prvega: ocena je nastala leta 1974, v času, ko je bil Irmscher popolnoma zaseden z ukrepi glede Albanije. Zato sklepam, da je zaradi številnih potovanj in avtoritarnega načina vodenja o svojih kolegih vedel bore malo. Predvsem zato, ker jih kar nekaj sploh ni bilo podrejenih njemu.⁴³ Dokumenti iz obdobja od 1957 do približno 1970, v katerih poroča zlasti o uslužbencih, kolegih in ustanovah s področja klasičnih študijev, dajejo povsem drugačen vtis.

Glede drugega: Irmscher je svojo prošnjo predstavil z veliko zavzetostjo in je zanjo navedel dobre razloge. Kljub temu ni dosegel ničesar, kajti o usodi klasičnih študijev se je že odločilo na drugi ravni — v SED. Do tam Irmscher ni imel dostopa. Z Državno varnostjo ni imel tako dobrih stikov, kot si je domišljal. Bil je le ubogljivo orodje Ministrstva za državno varnost in je v zame-no za to užival določene ugodnosti.⁴⁴

Povsem drugače kot Johannes Irmscher je denimo Elisabeth Charlotte Welskopf, zgodovinarica in marksistka, ki je mimogrede zavrnila možnost, da bi izstopila iz Mommsenove družbe, pokazala, da obstaja tudi drugačno zavzemanje za klasične študije. Podpirala je kolege in mlade raziskovalce; zavzemala se je za pluralizem pri teorijah in metodah v okviru pomembnih mednarodnih in interdisciplinarnih projektov, ki jih je podpirala z lastnim denarjem; nenazadnje je tudi ščitila politično in ideološko sumljive študente in kolege pred partijskimi krogi.

41 II, 3, str. 32.

42 I, 1, str. 112, poročilo o operativno relevantnih stikih med neuradnim sodelavcem Državne varnosti »Johannesom« in vodilnimi uslužbenci tujih ambasad z dne 27. decembra 1976. Poročilo govori o prizadevanju grškega ambasadorja, da bi se seznanil z Irmscherjem: »Na srečanju je med odmorom Tsamados vzpostavil stik z neuradnim sodelavcem Državne varnosti, ki ga prej ni poznal; predstavil se je kot ambasador svoje države v Nemški demokratični republiki. Ker je neuradni sodelavec eden izmed najbolj znanih strokovnjakov v NDR, je ambasador izrazil željo, da bi se seznanila.« Kasneje je na ukaz Stasi Irmscher z grškim ambasadorjem vzpostavil tesne stike. V istem poročilu na strani 117 Stasi odnose oceni takole: »Neuradni sodelavec je osebno zainteresiran za krepitev dobrega imena Nemške demokratične republike in za zmanjševanje prevladujočega enostranskega vpliva Zvezne republike Nemčije, pa tudi za povečanje lastnega ugleda s tem, da izpostavi dosežke strokovnjakov NDR s svojega področja v državah, kjer imajo klasični študiji pomembno vlogo. Neuradni sodelavec uživa kot strokovnjak v tujini velik sloves.«

43 Delovali so na področju grške in rimske zgodovine pod vodstvom Heinza Kreifšiga.

44 Glej II, 3, str. 64, 75. Irmscher je dobil dovoljenje, da prenese stvari, ki so pripadale njegovemu preminulemu tastu, iz Zahodnega v Vzhodni Berlin. Smel je obdržati varčevalni račun v Zahodnem Berlinu, s pomočjo katerega je njegov sin nato lahko kupil avtomobil znamke Trabant preko partijskega podjetja Genex. Prim. tudi poročilo o nakupu rezervnih pnevmatik za njegov avtomobil; I, 1, str. 130.

Septembra 1990 ni nihče izmed zaposlenih na področju obeh klasičnofiloloških vej Centralnega inštituta za staro zgodovino vedel za Irmscherjevo tajno delovanje. Kljub temu so svojim novim, demokratično izvoljenim voditeljem, svojim članom znanstvenega sveta in ostalim predstavnikom inštituta skupaj s takratnim predstojnikom Mommsenove družbe Vzhod naročili, naj pri predsedniku Akademije poskrbijo, da Irmscher ne bo postal član nove Akademije znanosti. Po branju dosjeja neuradnega obveščevalca »Johannesa« lahko samo rečem, da smo se takrat odločili prav.

Dovolite mi še eno pripombo. Danes se pogosto zdi, da moralno distanciranje okolice nič več ni namenjeno zločinu ali zločincu, ampak prej človeku, ki njegovo početje razkrije. Žvižgaču, nad katerim ljudje vihajo nosove, je morda za to vseeno. Toda veliko hujše je to, da takšen odnos potiska v pozabo žrtve teh zločinov — in da odreka priznanje tistim ljudem, ki so se dočela nespektakularno odločili, da svoje človeške individualne morale ne bodo podredili partijski in državni morali, ter so se v skladu s svojimi načeli nato ravnali iz dneva v dan; ki so morali zaradi tega prenašati znatne nevšečnosti v poklicnem in zasebnem življenju, a so kljub temu ostali zvesti samim sebi in so s tem pomenili orientacijsko točko za druge. Branje stasijevskih dokumentov zato prinaša tudi razveseljivo spoznanje, da obstajajo ljudje, pri katerih videz ne vara. Tu mi na misel prideta dva pokojna sodelavca, Hans Ditten in Kurt Treu, ki se ju spominjam z veliko hvaležnostjo, ter dva sedanja kolega, Gerhard Perl in Günther Christian Hansen, ki se jima na tem mestu iskreno zahvaljujem.

II. DOKUMENTI

H. A. V. /6/I⁴⁵

Berlin, 16. januar 1960

Poročilo o srečanju

Vir: družbeni obveščevalec Johannes

Kraj: kontaktno stanovanje Hopf

Datum: 15. januar 1960, 9:30–11:00

Namen srečanja je bil, da tovariš Riedel preda obveščevalca tovarišu Seišu. Najprej pa je obveščevalec predal kopije različnih dokumentov in jih dopolnil.

Na podlagi stikov s profesorjem GRUMACHOM je mogoče sklepati, da ta obveščevalca nekaj časa ne bo obiskoval. Profesor SCHUBRING je obveščevalcu povedal, da profesor G. ne bo šel v demokratični sektor, ker noče ogroziti svoje zahodne pokojnine.

45 Okrajšave: HA – glavni oddelek (Hauptabteilung); IMS – neuradni sodelavec Državne varnosti (Inoffizieller Mitarbeiter Sicherheit).

Obveščevalec je predal izjavo [...], ki jo je omenjeni tudi zapisal, in sicer po tem, ko sta se kadrovski oddelek in obveščevalec o tem pogovorila.

Obveščevalec meni, da med grškimi izseljenci obstaja več različnih skupin; ob neki priložnosti je povabil k sebi profesorja KOKKALISA, toda ko je izvedel, da bodo prisotni tudi drugi izseljenci, in sicer neka ženska, ki je študirala pri profesorju Schilfertu, in njen mož zdravnik, je profesor K. nemudoma zavrnil ponudbo.

Kljub temu je treba paziti na [...], ker je nepredvidljiv.

Papirusni izvedenec [...]

[...] je dal v Zahodni Nemčiji intervju za časopis *Die Welt*, ki je bil objavljen 28. decembra 1959. Obveščevalec mu je pisal, kaj si misli o tem, kajti I-jevo vedenje je bilo s političnega vidika popolnoma neprimerno.

[Sporočilo za glavni odsek I glede tega dogodka] O [...] -u je poleg tega povedal, da je tudi že govoril z njim in da je [...] rekel sledeče:

Ko ga je v času božiča obiskala [...] in pri tem prečkala nadzorno točko Kleinmachnow, se je nemudoma začela prijateljsko pomenkovati z obmejnima policistoma. Povedala sta ji, da sta bila prisiljena postati vojaka, da pa bi raje študirala.

Obveščevalec meni, da bo te zadeve ustrezno ocenila žena [...] -a. Nato je [...] rekel, da pozna ljudi v Kleinmachnowu, zlasti umetnike. Z njimi se je pogovarjal o povezavah med strokovnim in ideološkim delom. Znani kipar ali skladatelj naj bi domnevno povedal [...] -u, kako je v tem dober, saj njegovo delo nima nič s politiko in da se mu vsaj ni treba pretvarjati, kakor to počne obveščevalec. Obveščevalec bo v prihodnje še napeljal pogovor na to tematiko z namenom, da se dokoplje do imen.

Nato se je [...] pritožil, da nimamo časopisa, ki bi objavljali prispevke namenjene intelektualcem, zlasti o kulturnem življenju v Zahodni Nemčiji.

Obveščevalec je glede tega izjavil, da je to mnenje med intelektualnimi krogi zelo razširjeno; skupaj z drugimi razlogi je pogosto vodilo do tega, da so posamezniki pobegnili iz Nemške demokratične republike. Časopis *Neues Deutschland* kot osrednji partijski časopis ne more prevzeti vloge reprezentativnega časopisa, kot je denimo *Frankfurter Allgemeine*; morda bi bilo dobro premisliti, ali bi bilo mogoče izdajati časopis, kot so ruska *Izvestja*.

Nato je sledil pogovor z obveščevalcem glede položaja na inštitutu. Lahko bi rekli, da so se burne razprave pomirile in da je sedemletni znanstveni načrt ponudil rešitev, s katero so vsi zadovoljni.

Obveščevalec je nato predal zabeležko, kjer je pisalo, da zahodnonemški raziskovalni centri ponujajo nekoliko višje plače kakor vzhodnonemški. Doslej so zahodnonemške ustanove s področja družbenih ved in lingvisti-ke ponujale slabše plače. Zdaj je edina slaba stran tamkajšnje zaposlitve dejstvo, da so ljudje nastavljeni kot nameščenci in jih v primeru krize zlahka odpustijo.

Obveščevalec teh števil ne bo razširjal, vendar so tudi takšne razmere lahko razlog za pobeg iz Nemške demokratične republike.

Obveščevalec je prejel naslednje naloge:

— Določiti poznanstva in druge stike pri [...] -u. Poiskati ime skladatelja in več informacij o krogu, katerega član je [...].

— Govoriti z drugimi znanstveniki, zlasti s profesorjem GRAPOWOM, in poizvedeti za mnenje o sedemletnem znanstvenem načrtu.

Naslednje srečanje: 12. februarja 1960 ob 9:15 v kontaktnem stanovanju Hopf.

Povabilo bo naslovljeno na Inštitut, na območnega predstojnika znanstvene komisije za mednarodne odnose.

[Podpis] *Seiß*

* * *

Glavni oddelek V/6/II

Berlin, 26. julij 1960

Informativno poročilo

Profesor Irmscher, Johannes

Datum rojstva: 14. september 1920

Kraj rojstva: Berlin Pankow

Zaposlitev: vodja Inštituta za grške in rimske klasične študije

Tajno ime: Johannes

Karakterni opis

Obveščevalec je tipičen meščanski intelektualc. Na razvoj Nemške demokratične republike gleda pozitivno. Ima se za »boljševika brez partije«. Nekateri njegovi sodelavci na Akademiji si njegovo pozitivno naravnost razlagajo z željo po napredovanju. Partiji se ni pridružil, ker bi to zanj pomenilo določene »omejitve«. Obveščevalec je precej samovšečen in poskuša vedno znova opozoriti na svojo pozitivno vlogo. Na inštitutu rad diktira; kritiko odpravi tako, da se osebno pogovori s tistimi, ki ga kritizirajo. [...]

Kadar se pogovarja z drugimi znanstveniki, je spreten in zna napraviti vtis. Njegovo ime je po zaslugi manjših publikacij znano tudi v mednarodnih krogih.

Ocena dosedanjega dela

Obveščevalec je k tajni službi pristopil na podlagi svojih prepričanj. V času dosedanjega delovanja je pokazal svojo pripravljenost za pomoč. Čeprav poroča samo ustno (njegova pisava je neberljiva), na sestanke vselej pride pripravljen. Doslej je pripravil več ocen ljudi in dogodkov; prepričani smo, da so njegova poročila verodostojna. Kljub temu se je treba zavedati, da pri svojih poročilih gleda tudi na lastne interese.

Geslo: Gospod profesor, dr. Wagner me je prosil, naj vas lepo pozdravim.

Odgovor: Raje naj mi vrne izposojene knjige.

* * *

Glavni oddelek V/6

Berlin, 6. december 1962

Poročilo o srečanju

Vir: družbeni obveščevalec Johannes

Datum: 5. december 1962, 10:00–13:00

Kraj: kontaktno stanovanje »Lübeck«

Obveščevalec je na sestanek prišel pravočasno in je dajal miren in samozavesten vtis.

Z obveščevalcem sva govorila o naslednjih problemih:

1. [...]
2. [...]
3. [...]
4. [...] in [...]
5. Problemi, ki zadevajo izobraževalno politiko v mestni četrti Köpenick

Obveščevalec je poročal zlasti o naslednjem.

Glede točke 1.

Proces proti [...] -u je sedaj končan, [...] je bil obsojen. Kolikor je znano obveščevalcu, je bil [...] obsojen na 16 ali 17 mesecev zapora. Iz obrazložitve obsodbe je postalo jasno, da je bil [...] obsojen zaradi političnih prestopkov. Zaradi tega je bil odpuščen, 4. decembra pa je delavski svet na srečanju tudi potrdil njegovo odpustitev. Po izpustitvi iz zapora je [...] na priporočilo sodišča prejel dovoljenje za delo. Na seji sveta je bilo zanimivo to, da je [...] tako zavzeto branil [...] -a. Celo vzdržal se je glasovanja, ko je šlo za prekinitev delovnega razmerja.

Naslednji terek bo sledila še ena seja, kjer bo tožilec spregovoril o obsodbi [...] -a.

Glede točke 2.

V povezavi s tem, kar je bilo povedanega o [...] -u pod točko 1, je obveščevalec poročal tudi naslednje.

Prepričan je, da je glede na njegovo vedenje in obnašanje na trenutni stopnji [...] -ovega primera utemeljen sum, da sta bila [...] in [...] v homoseksualnem razmerju.

Obveščevalec [...] -a in [...] -a ocenjuje kot nadarjena, a lena. V nekem pogovoru se je [...] pritožil, ker še vedno ni dobil mesta glavnega asistenta.

Obveščevalec je zavrnil možnost, da bi ga postavil za glavnega asistenta, saj omenjeni nima še nobenih vidnejših strokovnih dosežkov.

Glede točke 3.

[...] dela v knjižnici inštituta. Pristopila je k obveščevalcu in mu povedala, kako ima občutek, da ji sledijo. Meni, da snemajo njene telefonske pogovore in jo opazujejo.

Obveščevalec je v povezavi s tem povedal naslednje.

Italijanski profesor MAZERENO iz Messine je trenutno na obisku založniške hiše TEUBNER v Leipzigu z namenom, da bi tam dokončal tri knjige. Inštitut je s tem človekom iz Italije v stiku že precej dolgo, on pa sedaj pogosto obiskuje inštitut, kadarkoli je v NDR.

Kakor se je izrazil obveščevalec, se je ta človek močno zaljubil v [...]. Vsem v Leipzigu pripoveduje, da se namerava z [...] poročiti. Izhaja iz sicilske velikomeščanske družine in ima precej denarja. Pritožil se je na primer, kako so stroški bivanja tukaj v NDR tako visoki, da zapravi približno 1000 nemških mark na teden. Obveščevalec meni, da je njegovo bahaško obnašanje skupaj z izjavami, ki jih je M. izrekel, verjetno razlog, da je naš organ v Leipzigu postal pozoren nanj in se začel zanimati tudi za njegove znanke.

Glede točke 4.

Oba sta znanstvena referenta in družboslovca; obveščevalec meni, da je [...] precej popustljiv referent, ki v nasprotju s svojo funkcijo z inštituti ravna v rokavicah.

Po drugi strani pa [...] a izredno ceni. [...] -ovega očeta že dolgo pozna; ena izmed prepoznavnih značilnosti slednjega so pretirane cene v njegovi knjigarni. Kolikor je znano obveščevalcu, se je [...] z očetom razšel in se nato začel pozitivno razvijati. [...] je objavil zelo dober prispevek v zgodovinski reviji, s katerim si je v tujini ustvaril ime. Znanstveno je nadarjen in ima tudi možnost nastopanja v mednarodnem okolju.

Po njegovem mnenju je [...] mlad znanstvenik in si bo še pridobil potrebno spoštovanje, tudi spoštovanje naših nasprotnikov. Na političnem področju mu stvari uspevajo, čeprav mu po mnenju obveščevalca manjka prakse. Obveščevalec podpira predlog, da bi [...] postal direktor Zgodovinskega inštituta Humboldtove univerze, in verjame, da bo imela univerza od tega samo korist.

Glede točke 5.

V pogovoru z asistentko [...] je obveščevalec pripomnil, da je prišlo do določenih pretiravanj v zvezi z javnim izobraževanjem v mestni četrti Köpenick.

Starši učencev so morali na primer že tretjič podpisati izjavo, da ne poslušajo sovražnih radijskih postaj. Poleg tega obveščevalec meni, da je s peda-

goškega in političnega vidika sporno siliti sedemletne otroke, naj sestavljajo in podpisujejo protestne resolucije, v katerih obsojajo agresivne akcije Američanov nad revolucionarno Kubo, kot se dogaja v Köpenicku.

Ukrepi:

Glede 1 in 2: izvleček v dosje [...] -a.

Glede 3: preveriti.

Glede 4: izvleček v osebno mapo obveščevalca »Montaga«.

Glede 5: izvleček naj se pošlje k HSG VB v vednost in oceno.

Naloge:

1. Nadaljevati s pozornim spremljanjem pomenkov in splošnega razpoloženja med posameznimi vodilnimi znanstveniki. Posebno pozornost je treba pri tem nameniti meščanskim krogom.

Naslednje srečanje: 8. januar 1963 ob 10:00 dopoldne v kontaktnem stanovanju »Lübeck«.

[Podpis] *Hüther*
(podporočnik)

* * *

HA XVIII/5/ZE

Berlin, 12. september 1972

Neuradni varnostni sodelavec »Johannes«

Neuradni sodelavec v kontaktnem stanovanju, 11. september 1972, 15:15–16:15

Poročilo o srečanju

Neuradni sodelavec je bil odveden v kontaktno stanovanje. Srečanje je vodil tovariš višji poročnik Ribbecke.

Namen srečanja je bila priprava za naslednje srečanje, na katerem bi sodeloval tovariš iz prijateljske ustanove.

Neuradni sodelavec je pristal na to, da bo na svojem potovanju v Albanijo izvršil posebno nalogo. V zvezi s tem potovanjem je poročal naslednje.

Na bizantinističnem kongresu je neuradnega sodelavca nagovoril profesor Buda, ki je omenil, da ga bo povabil k sebi. Kasneje je neuradni sodelavec prejel osebno povabilo na tretji albanološki kongres.

Ministrstvo za zunanje zadeve je pokazalo veliko zanimanje in je neuradnemu sodelavcu naročilo, naj razišče možnost specialističnega izobraževanja Albancev v Nemški demokratični republiki, prav tako pa tudi možnost povabila državljanov Albanije v NDR.

Pred srečanjem se je neuradni sodelavec ravno vrnil z dvournega sprejema pri Carapuliju, albanskem odpravniku poslov v Nemški demokratični republiki. Albanska ambasada je neuradnega obveščevalca pospremila do glavnega letališča, kjer so ga tudi pričakali. Neuradni sodelavec je poznal odpravnika poslov, odkar je bil ta postavljen na to mesto. Neuradni sodelavec meni, da ga imajo na ambasadi na seznamu pomembnih kontaktov, kajti vsi odpravniki poslov v zadnjem času so se ob nastopu službe oglasili pri njem. Carapuli ima diplomu iz fizike ali kemije. Tekoče govori nemško, star je 36 let, zdi se naklonjen. Včasih je bil mladinski funkcionar. Študiral je v Leipzigu. Trenutno išče mesto v vrtcu za svojega otroka, za katerega želi, da bi odrasčal v skupnosti.

Carapulijev predhodnik je bil hujskač, ki je že med svojim nastopnim obiskom kritiziral ZSSR, čeprav je tam študiral. Pred tem odpravnikom poslov je to funkcijo opravljal bivši častnik.

Neuradni sodelavec bo letel iz Schönefelda 13. septembra 1972 ob 8:30 popoldne. Vrnil se bo 21. septembra 1972. O programu v Tirani ne ve ničesar.

Zdi se, da je neuradni sodelavec resnično pripravljen sprejeti in izvršiti ukaze v okviru svojih zmožnosti.

Naslednje srečanje: 13. septembra 1972 ob 12:30 v istem kontaktnem stanovanju.

[Podpis] *Federbusch*
(višji poročnik)

* * *

Glavni oddelek XVIII/5/AI

Berlin, 27. december 1976

Poročilo

o operativno relevantnih stikih med neuradnim sodelavcem Državne varnosti »Johannesom« in vodilnimi uslužbenci tujih ambasad

Neuradni sodelavec ima stike različnega značaja z

- ambasadorjem Grčije v Nemški demokratični republiki, Tsamadosom,
- začasnim odpravnikom poslov Ljudske republike Albanije v NDR, Kolanecijem,
- ambasadorjem Ljudske republike Kitajske v NDR, Peng Guang Weijem.

Stiki temeljijo na posebnem položaju neuradnega sodelavca, ki je priznan in vodilni znanstvenik (nepartijec) na področju klasične filologije, čeprav so bili razlogi za vzpostavitev teh stikov različni.

1. Ozadje

1.1 Neuradni sodelavec Državne varnosti je okrepil stike z grškim ambasadorjem Tsamadosom med svojim obiskom Aten septembra 1975, ko se je udeležil mednarodnega kongresa s področja moderne grščine. Na srečanju je med odmorom Tsamados vzpostavil stik z obveščevalcem Državne varnosti, ki ga ni poznal; predstavil se je kot ambasador svoje države v Nemški demokratični republiki. Ker je neuradni sodelavec Državne varnosti eden najbolj znanih strokovnjakov v NDR, je Tsamados izrazil željo, da se seznani. Poudaril je, da je neuradni sodelavec prvi državljani NDR, ki ga je osebno spoznal. Dva meseca kasneje je bil Tsamados imenovan na mesto ambasadorja v NDR. Po navodilih mu je neuradni sodelavec poslal kratko pozdravno pismo. Med sprejemom na grški ambasadi, kamor je bil povabljen tudi neuradni sodelavec, sta se zopet srečala in ambasador Tsamados je predlagal občasno skupno kosilo.

Med udeležbo neuradnega sodelavca na mednarodnem bizantinističnem kongresu septembra 1976 v Atenah se je v času odmora pojavil ambasador Tsamados, ki je v Atene prišel na počitnice. Neuradnega sodelavca je povabil na kosilo. Neuradni sodelavec je povabilo sprejel ter o njem obvestil ambasado NDR. Med kosilom, ki mu je sledil ogled bizantinskega samostana na obrobju Aten, je Tsamados govoril o svoji družini in o svojem delu; ponudil se je, da za neuradnega sodelavca pridobi material o Grčiji in Grkih v tujini. Neuradni sodelavec se je čutil dolžnega, da povabi ambasadorja in njegovo soprogo na kavo v svoje stanovanje.

Ambasador se je na povabilo odzval in je neuradnega sodelavca obiskal 6. novembra 1976 popoldne. Tsamados in njegova žena sta tudi ta pogovor preusmerila na zasebne in družinske zadeve. Izogibala sta se pogovoru o specifičnih problemih mednarodnih odnosov. Tsamados je obljubil, da bo neuradnega sodelavca povabil na obisk v svoje novo stanovanje.

Tsamados je po izobrazbi jurist. Bil je že v ZSSR, kjer je delal na področju diplomacije (kulturni ataše itd.). Preden je postal ambasador v NDR, je vodil oddelek za kulturo na grškem Ministrstvu za zunanje zadeve. Pred tem je vodil Grški inštitut v Benetkah.

Ambasadorjevo vedenje daje vtis, da je poskušal s pogovori o umetnosti in starih kulturah pridobiti naklonjenost neuradnega sodelavca, s katerim sta se zasebno precej zblížala. Doslej se ni pozanimal glede specifičnih problemov na področju delovanja neuradnega sodelavca, niti glede njegovega osebnega odnosa do politike in kulture NDR. Tsamados pravi, da se v NDR dobro počuti, službo ambasadorja tu rad opravlja. Pritožil se je samo nad visoko najemnino za svoje stanovanje.

1.2 Stik z albansko ambasado je bil vzpostavljen v petdesetih letih, ko so bili odnosi z Albanijo stabilni. Za stik z neuradnim sodelavcem je poskrbel takratni ambasador. Trenutni odpravnik poslov Kolaneci je to službo opravljal že pet let. Zaradi svojega pozitivnega odnosa do NDR (tukaj je študiral nemški jezik in literaturo) si je z neuradnim sodelavcem precej blizu. Neu-

radni sodelavec je založil Kolanecija z nedavno objavljenimi deli Meyerjeve enciklopedije (podaril mu jih je). Kolaneci je neuradnega sodelavca vabil na uradne sprejeme (nekajkrat je bil tam celo kot edini državljani NDR), ga gostil na zasebnih obiskih na domu in ga približno enkrat letno obiskal v njegovem stanovanju.

Neuradni sodelavec je v letih 1972 in 1973 v sodelovanju s svojimi sovjetskimi kolegi aktivno sodeloval pri misijah v Albaniji z namenom, da vzpostavi osebna poznanstva za dolgoročno izboljšanje odnosov med ZSSR in NDR. Neuradni sodelavec je svojo nalogo opravil, vendar pa albansko vodstvo ni izkoristilo ponujene priložnosti. Potovanja, potrebna za izvedbo teh ukazov, je pripravil Kolaneci. Od leta 1974 neuradni sodelavec ni imel več priložnosti, da bi potoval v Albanijo, čeprav je pomagal ustanoviti albansko Akademijo znanosti. Zavrnitev vstopa v državo je očitno povezana z misijami, ki jih je neuradni sodelavec izvedel v Albaniji. Kolaneci ni povedal ničesar glede razlogov za to, je pa izjavil, da gre za nesrečno zadevo. Od srede leta 1975 je Kolaneci začel zagovarjati albansko Delavsko stranko veliko siloviteje kakor prej. To je postalo očitno po Kolanecijevem poletnem bivanju v Tirani leta 1975. Od takrat dalje si prizadeva, da njegovo osebno prepričanje ne pride več do izraza. Kolaneci tekoče govori nemško. Tudi njegova žena se lahko pogovarja v nemščini.

1.3 Med neuradnim sodelavcem in kitajsko ambasado je bil stik vzpostavljen v času, ko so bili odnosi z Ljudsko republiko Kitajsko stabilni. Kasneje je bil neuradni sodelavec še vedno vabljen na posamezne filmske večere ali sprejeme. Z diplomati ni vzpostavil osebnih poznanstev. Stiki so bili omejeni na vljudne pomenke na sprejemih med kitajskim ambasadorjem in neuradnim sodelavcem s pomočjo tolmača.

V letih 1975 in 1976 neuradni sodelavec ni bil povabljen na sprejem, ki ga je kitajska ambasada pripravila ob obletnici ustanovitve Ljudske republike Kitajske. Neuradni sodelavec to pojasnjuje z očitnimi varčevalnimi ukrepi, ki so jih uvedle vse ambasade, in s posebnimi ukrepi, uvedenimi proti kitajski ambasadi.

2. *Udeležba neuradnega sodelavca na sprejemu, ki ga je pripravila
Ljudska republika Albanija ob albanskem nacionalnem prazniku
29. novembra 1976*

Sprejem je potekal v poslopju ambasade, na naslovu Berlin-Treptow, Puschkinallee 49. Poleg uradnih udeležencev (Ministrstvo za zunanje zadeve, Ministrstvo za zunanjo trgovino itd.) in neuradnega sodelavca sta bila med gosti albanologa z Akademije znanosti, [...] in [...]. Neuradni sodelavec ni opazil drugih državljanov Nemške demokratične republike.

Takoj po prihodu neuradnega sodelavca na ambasado je k njemu pristopil grški ambasador Tsamados in ga pozdravil. Rekel je, da je vesel, da vidi znan obraz in da se sedaj ne bo dolgočasil. Ponovil je, da je zadovoljen z delom v NDR. Še enkrat je spregovoril o svojih namerah, da bi organiziral sre-

čanje obeh družin, ki bi se ga udeležili tudi otroci in bi potekalo v njegovem stanovanju med božičem in novim letom. Med pogovorom je k njima pristopil kitajski ambasador Peng Guang Wei skupaj s svojim tolmačem in ju pozdravil. Na sprejemih na albanski ambasadi velja kitajski ambasador za posebej cenjeno osebo in »počasti« pomembne osebnosti s formalnim pomenkom. Kitajski ambasador je neuradnega sodelavca ter Tsamadosa poznal s prejšnjih srečanj.

Ambasador Tsamados je omenil, da je njegova žena arheologinja; dotaknil se je tematike arheoloških najdb v Ljudski republiki Kitajski v zadnjem desetletju. Neuradni sodelavec je omenil večjo arheološko razstavo, ki jo je Ljudska republika Kitajska organizirala po glavnih mestih zahodnoevropskih držav. Zadovoljen s pozornostjo je ambasador izjavil, da ima kitajska ambasada o tem na voljo precej filmov. Predlagal je, da bi jih ob priliki predvajali v ožjem krogu. Pri tem je neuradnemu sodelavcu omenil, da je zares škoda, ker mu ni več dovoljeno, da bi obiskal kitajsko ambasado.

Neuradni sodelavec je bil kar nekoliko presenečen ob tej novici in je rekel, da je bil gost kitajske ambasade ob več priložnostih in da ne dvomi, da bo morebitno povabilo lahko tudi sprejel.

V skladu z navodili je neuradni sodelavec še dodal, da je zadnje leto in pol prejemal *China-Revue*, da pa v oktobru nekaj številki ni prispelo na svoj naslov (številke, ki so bile izdane po spremembi vlade na Kitajskem). Ambasador je odgovoril, da ambasada ve za to in da je krivda na njihovi strani; da se je verjetno pokvarila kitajska ladja.

Ko se je ambasador Tsamados opravičil in odšel, je kitajski ambasador pričel pogovor o primeru Biermann⁴⁶ — zdelo se je, da je njegov namen zbiranje informacij o posledicah tega primera. Najprej je želel vedeti, ali se bo zaradi tega primera sedaj spremenilo (zaostri) ravnanje z izobraženci po vsej NDR, kar je neuradni sodelavec kategorično zanimal. Prav tako je vprašal, kakšen je bil vpliv primera Biermann in kakšni so bili odzivi intelektualnih krogov na to.

Neuradni sodelavec je odgovoril, da je Biermann očitno užival določen ugled med pisatelji in umetniki, da pa znanstveniki skupaj s preostalo populacijo NDR ne poznajo niti njegovega imena; da so bili ljudje v teh krogih presenečeni, ker je ta primer sedaj deležen tolikšne pozornosti tiska, saj je šlo za osebo, ki je povsem neznana, morda izjemoma po imenu. Neuradni sodelavec je z osebnega stališča lahko rekel samo to, da ni nikdar prebral ničesar o njem, niti ni slišal koga o njem govoriti.

Pri tem je bilo omenjeno tudi ime Havemann.⁴⁷ Kitajski ambasador je oči-

46 Wolf Biermann (rojen 1936) je bil nemški kantavtor, ki se je pri sedemnajstih letih preselil iz Zahodne v Vzhodno Nemčijo, da bi tam lahko »živel v skladu s svojimi komunističnimi nazori«. Njegovi nekonformistični pogledi so partijo kmalu vznemirili in leta 1965 so ga razglasili za »razrednega izdajalca« ter mu prepovedali objavljati ali nastopati v javnosti. Da bi prekinili to izolacijo, so ga Joan Baez in drugi leta 1973 obiskali na domu. Leta 1976 je politbiro SED Biermannu odvzel državljanstvo, medtem ko je bil na potovanju po Zahodni Nemčiji.

47 Robert Havemann (1910–1982), nemški kemik, se je pridružil komunistični partiji leta 1932 in je bil eden od pobudnikov odporiške skupine »Evropska unija«, zaradi česar ga je Gestapo leta 1943 aretiral in obsodil na smrt. Usmrtitev so večkrat preložili zaradi posredovanja njegovih kolegov, ki so trdili, da Havemanna potrebujejo za raziskave, povezane s kemičnim orožjem. Po

tno poznal odnos med Havemannom in Biermannom. Neuradni sodelavec je odgovoril, da je bilo Havemannovo vedenje takrat, to je v času revizionističnih teženj v raznih socialističnih državah, povsem drugače sprejeto, da je Havemann takrat užival široko podporo, ker je bil ugleden znanstvenik in akademski učitelj, in da je bil zaradi tega vpliv njegovega primera takrat povsem drugačen. Sedaj pa Havemann živi povsem samotarsko in nima v NDR nikakršnega vpliva na znanost in študente na univerzi. Neuradni sodelavec je poudaril, da je Havemannovo ime še vedno v berlinskem telefonskem imeniku in da mu gre kar dobro, saj — kolikor ve — nima samo stanovanja na Marxovi aleji, ampak tudi veliko podeželsko hišo v vzhodnem delu Berlina. Zdelo se je, da je kitajski ambasador vse to že vedel; rekel je, da je po njegovih informacijah Havemann v hišnem priporu. Neuradni sodelavec je odgovoril, da o tem ničesar ne ve, da pa se mu stvar ne zdi verjetna. Nato se je kitajski ambasador poslovil od neuradnega sodelavca in pristopil k drugi skupini v pogovoru.

Neuradni sodelavec je imel z odpravnikom poslov Kolanecijem, ki je bil na sprejemu zelo zaposlen, le kratek, a tehten pogovor. Dogovorila sta se, da bosta ohranila stike. Neuradni sodelavec ga je povabil na srečanje v božičnem času v svojem stanovanju. Kolaneci je povabilo načeloma sprejel in obljubil, da bo preveril svoje obveznosti ob tem času.

3. Ocena

Neuradnemu sodelavcu je bilo naročeno, naj ustreže grškemu ambasadorju, ki si je prizadeval vzpostaviti osebnejši odnos z njim. To naj stori, ne da bi načel pogovor o kakršnihkoli problemih ali težavah domačega ali tujega vodstva. Nalogo, ki je bila osredotočena na opredelitev Tsamadosovih namer in motivov, je izvedel, čeprav se ni nikoli pojavilo vprašanje, ali naj v te stike vključi tudi sina [...]. To je storil Tsamados sam od sebe.

Nobenega razloga ni za domnevo, da je Tsamados neuradnega sodelavca napeljal h kitajskemu ambasadorju, saj sta se oba že poznala; to bi lahko storil tudi Kolaneci.

Glede pričakovanega srečanja s kitajskim ambasadorjem je bilo neuradnemu sodelavcu naročeno, naj se zahvali za prejetje *China-Revue* in naj povpraša o številkah, ki jih ni prejel. Namen tega je bil, da se nanj ne pozabi. Neuradni sodelavec trenutno čaka na povabilo na ambasado. Če povabilo dobi, bo to lep napredek. Z neuradnim sodelavcem je dogovorjeno, da bo v prihodnosti pri političnih izjavah poskrbel za močnejšo diferenciacijo (na primer o svojem mnenju glede Biermanna, o svojem mnenju glede obveščevalske strategije NDR, o neobjavljanju pisateljevih pism) in tako priskrbel nekaj izhodišč za naslednje pogovore, ne da bi pri tem z nezaželenim obnašanjem dajal vtis vsiljivosti.

vojni je postal profesor fizikalne kemije na Humboldtovi univerzi. Leta 1963 so ga zaradi predavanja z naslovom »Naturwissenschaftliche Aspekte philosophischer Probleme (Dialektik ohne Dogma)« odpustili z univerze. Leta 1976 je pristal v hišnem priporu, kjer je ostal vse do smrti leta 1982. Leta 2005 ga je Jad Vašem počastil z naslovom »pravičnik med narodi«.

Po sodbi neuradnega sodelavca kažejo vprašanja kitajskega ambasadorja na to, da njegova ambasada temeljito analizira medije, da pa zaradi pomanjkanja stikov ne morejo pravilno oceniti položaja v NDR. Meni, da je zaradi tega ambasador izkoristil priložnost, da si pridobi nekaj informacij. To mnenje se zdi upravičeno.

4. Ukrepi za nadaljnje sodelovanje z neuradnim sodelavcem

Naloge, ki jih je neuradni sodelavec izvršil, so bile mogoče zaradi njegovega poklicnega udejstvovanja in zaradi njegovih že obstoječih stikov, izmed katerih je nekatere vzdrževal že več let. Neuradni sodelavec je osebno zainteresiran za krepitev dobrega imena Nemške demokratične republike in za zmanjševanje prevladujočega enostranskega vpliva Zvezne republike Nemčije, pa tudi za povečanje lastnega ugleda s tem, da izpostavi dosežke strokovnjakov NDR s svojega področja v državah, kjer imajo klasični študiji pomembno vlogo. Neuradni sodelavec kot strokovnjak uživa velik sloves v tujini. Velja za pomembno osebnost v znanstveni sferi NDR na svojem strokovnem področju. Kljub temu na svojem inštitutu ne uživa takega slovesa — direktor mednarodno prenovljenega inštituta je v okviru akademske reforme sprejel ukrep, s katerim ga je postavil zgolj na mesto vodje oddelka, njegov oddelek pa je sedaj za polovico manjši od njegovega prejšnjega inštituta. Neuradni sodelavec je bil zaradi takega razvoja dogodkov globoko zaskrbljen. Kljub temu je stalno poudarjal, da teh pomislekov v tujini ni pokal. Do sedaj ni dokazov o nasprotnem.

Neuradnemu sodelavcu se določijo naslednje naloge:

1. Do srečanja z grškim ambasadorjem mora priti. Neuradni sodelavec mora usmerjati svoje delovanje v to, da razjasni motive in cilje, ki bi pojasnili, zakaj je hotel ambasador vzpostaviti stik z njim. Poučiti se mora o ambasadorjevi družini; dopolniti je treba sliko družinskih odnosov in značajev. Med pogovorom naj neuradni sodelavec izpostavi svoje dobre povezave z muzeji ter ponudi Tsamadosu možnost ogleda umetnostnih zakladov ali kulturne dediščine; omeni naj, da lahko preveri, kakšne so možnosti, da si [...] pridobi doktorat.

Odzivi neuradnega sodelavca na politična vprašanja morajo biti v skladu z njegovim običajnim odnosom in delovanjem pozitivni, vendar mora kljub temu izraziti diferencirano stališče glede posameznih problemov, ki bi služilo kot izhodišče za nadaljnje pogovore.

Nadaljnji sestanki zaenkrat niso določeni, so pa nezavezujoče predvideni.

2. Do srečanja z albanskim odpravnikom poslov mora priti. Določiti je treba naslednje:

- osebna situacija; je v letu 1977 možen odpoklic, kaj sledi?
- odnos med NDR in Albanijo, možnost potovanja itd.

— omeniti pogovor s kitajskim ambasadorjem, izraziti dvom o tem, ali je možen zadovoljiv odgovor na vprašanje o Biermannu in Havemannu. Ugotoviti je treba, ali je Kolaneci o neuradnem sodelavcu govoril s kitajskim ambasadorjem. Poskusiti usmeriti pogovor na stanje na Kitajskem po Mao-vi smrti. Pritožiti se nad pomanjkanjem informacij. Izraziti upanje, da tega pomanjkanja kmalu ne bo več, saj je kitajski ambasador namignil na povabilo.

— Okrepiti povezave in dopolniti karakterne opise.

3. Neuradni sodelavec bo nemudoma sporočil, če prejme povabilo s kitajske ambasade. Nato bo sledil dogovor o izvedbi. Naslednji ukrepi so namenjeni oceni rezultatov, ki jih bo dosegel neuradni sodelavec:

— uvajanje sina neuradnega sodelavca; preveriti je treba, ali se ga lahko neuradno uporabi;

— obdelati operativne izjave glede [...] in [...] v sodelovanju s četrtim referentom, tovarišem Schnablom;

— urediti skupaj s HA II skupne interese glede ambasad ter rezultatov neuradnega sodelavca.

* * *

4. december 1989

Končno poročilo

glede pristopa neuradnega sodelavca / postopka neuradnega sodelavca / dosjeja neuradnega sodelavca

Profesor Irmscher, Johannes

Tajno ime: Johannes

Kategorija: IMS

Datum kontakta: 31. avgust 1957

Datum vrbovanja: 23. maj 1958

[...]

Ocena sodelovanja [...]:

Neuradni sodelavec je neuradno sodeloval z Ministrstvom za državno varnost kot znanstvenik iz meščanskega okolja. Je levo usmerjen meščanski intelektuallec, nepartijec, ki pa podpira Nemško demokratično republiko kot antifašistično in antiimperialistično državo. Sodelovanje z Ministrstvom za državno varnost nedvomno vidi kot možnost, ki mu to omogoča. Pri izražanju podpore ni šel do skrajnosti, denimo v primerih, ko je šlo za posameznike iz njegovega ožjega kroga. Sodelovanje je koristilo obema stranema. Po zaslugi sodelovanja je Ministrstvo za državno varnost dobilo dragocene podatke o položaju v krogih intelektualcev, ki so bili neodločeni in niso bili

odprti za politične probleme, ter podatke o določenih znanstvenih problemih v tujini. Neuradni sodelavec je po zaslugi sodelovanja lahko izpeljal svoja potovanja v tujino.

Neuradni sodelavec je zanesljivo izpolnjeval naročila. Vedno je izvrševal ukaze, ki jih je prejel. Neiskrenega obnašanja ni bilo zaznati. Po upokojitvi je nadaljeval z delom na inštitutu. Od takrat dalje je občasno sodelovanje z njim usmerjeno predvsem na odnose s tujimi znanstveniki.

Razlog oziroma trenutni razlog za prekinitev sodelovanja:

Starost, neperspektivnost.

Nadaljnji razlogi:

V začetku leta 1987 so bili stiki z neuradnim sodelavcem zaradi smrti njegove žene in zaradi njegovih zdravstvenih težav prekinjeni. Ker je bil glavni cilj sodelovanja z njim dosežen, ko je prišlo do ponovne vzpostavitve diplomatskih odnosov z Albanijo, se sodelovanje z njim ni obnovilo. Ves potek sodelovanja je sedaj arhiviran.

Neuradni sodelavec ima številne operativno relevantne stike z znanstveniki in diplomati iz socialističnih in nesocialističnih držav.

Glavni dosežek neuradnega sodelavca sta bili njegovi dve misiji v Demokratični ljudski republiki Albaniji, ki ju je zasnoval skupaj s KGB ZSSR. Rezultate te misije je ovrednotila pristojna enotna Ministrstva za državno varnost. Cilj teh misij je bil ustvariti nova izhodišča za obnovitev znanstvenega sodelovanja in obnovitev stikov. Neuradni sodelavec je to nalogo uspešno izvedel.

Prevedla Polonca Zupančič